

Hospital de Sant Andreu: Anàlisi d'una transformació (I)

Armand Rotllan

Introducció històrica sanitària de Manresa

Breus aspectes cronològics i assistencials de Manresa

Segle III a. C. - Segle III

Al turó on hi ha la Seu havia existit un poblat ibèric del qual algun historiador opina que era un dels més importants de la Lacetània. Les restes trobades –pesos de teler i ceràmica grega d'importació (àtica, protocampaniana, campaniana) i local– donen a comprendre que el poblat existia al segle III a. C. i que durà fins al segle III de la nostra Era.

Segles III-X

Segles de consolidació, però també de guerres, invasions i epidèmies.

Segle XI

L'any 1003 Manresa sofreix a mans dels àrabs, la seva gran destrucció

Segle XII

Resorgiment de la ciutat, malgrat la persistència de guerres i epidèmies.

El 1169 trobem l'existència a la ciutat del metge Joan Dais

Segle XIII

A principis del segle XIII, la ciutat de Manresa estava envoltada de muralles i el màxim nombre d'habitants no pasava dels 3.000 habitants, però, a

Una visió hipotètica de l'Hospital de Sant Andreu, abans de la reforma que es realitzà a l'església en el segle XVIII. (AHCM., dibuix de Joan Vilanova).

finals de segle, la ciutat es va veure obligada a ampliar el perímetre de les seves muralles, ja que incrementà el nombre d'habitants, tancant aquestes en el Puigmercadal (Carme), Sobrerroca, Santa Llúcia, Seo, Picas, Pedregar i fins a trobar novament la cúspide del Puigmercadal.

Segle XIV

A Manresa, el segle XIV és un segle de progrés. És un segle d'importància política, industrial i mercantil. És el segle de la sèquia, de les obertures de les comunicacions per donar fàcil sorti-

da als productes industrials i agrícoles. S'alçaren el Pont Nou, el de Rajadell i el de Vilumara. Es bastiren edificis tan monumentals com la Seu i les esglésies i convents del Carme i Sant Domènec. Es fan noves cases i carrers i es posen en pràctica importants idees sanitàries.

Manresa durant aquest segle té tres Hospitals: el de Sant Andreu, anomenat Superior, en què s'acollien especialment els estrangers, el de Santa Llúcia o Inferior i el d'ermitans o de Sant Marc i Santa Bàrbara, que s'utilitzava per leproseria i era situat als afores, prop del riu Cardener. No tots els

historiadors manresans afirmen que a principis del segle XIV existia aquest Hospital de Leprosos en el convent, que avui dia és Santa Clara i Santa Bàrbara, ja que segons ells, Manresa era una ciutat relativament petita per tenir tans hospitals. A més a més, queda constància l'any 1300 de l'existència de la Casa-Hospital de Sant Pau, de la qual formava part un grup d'ermitans.

El segle XIV és un segle de progrés i d'activitats, però també és el segle de la pesta i del còlera.

L'any 1348, dels 5.000 habitants que tenia la població en morien víctimes de la pesta negra uns 2.600, quedant uns 2.400 habitants. Una altra de les poblacions més castigades fou la de Santpedor: de 600 famílies en quedaren 138.

La porta d'entrada de l'epidèmia a Europa fou Itàlia per la via de Gènova (en la qual guerrejava Pere IV) o per l'Adriàtic mitjançant els venecians.

Durant l'any 1377 la pesta novament castigà la ciutat i el 1384 sembla ser que Manresa pateix la primera epidèmia de còlera. Aquesta epidèmia fou "aturada" amb rituals religiosos, com era costum a l'època. En aquest sentit, se celebrà un pregó durant tres dies consecutius per tal de demanar ajut religiós amb processonis; a més a més, es prohibí l'entrada a la ciutat a tota persona que vingués d'una població infectada.

El juny del 1365 trobem documentació del primer metge titular de la ciutat, "*Bernat de Frigola, Medici phisici minorias*", tal com queda referit a la topografia mèdica del metge Pere Pallas i Valls, encara que, segons Oleguer Miró, "*molt avans que Bernat de Frigola, foren titulars de Manresa, el metge Pere de Agostenchs y Mestre Enric y ls cirurgians mestre Berenguer de Acuta y Ramon Ferrer*". Malgrat aquesta anotació, també tenim constància d'altres metges a la ciutat, com la documentació trobada del "mestre" Alfons

el 1314, i també tenim dades de dos metges jueus, Cresques Malet i Vidal Caravida. El Mestre Cresques era un metge jueu de Manresa a qui el rei Pere III va fer venir perquè visités el seu germà, l'Infant Jaume, Comte d'Urgell, que estava malalt.

El 1534 trobem el metge titular Guerau Boquet, a qui s'assignaren 30 lliures de moneda de Barcelona.²

Segle XV

És una època decadent, trista i negativa per a Manresa, castigada per la pesta i les lluites civils.

Manresa no ultrapassa els 500 habitants durant aquest segle. A finals de segle descendeix als 300 habitants.

El 7 d'abril del 1418 els consellers acorden vendre l'Hospital Inferior o de Santa Llúcia, que era pobre i amenaçava ruïna.

El 1476 Manresa havia perdut les tres quartes parts dels seus habitants per la pesta i la guerra civil.

Segle XVI

Segueixen les pestes.

Durant les pestes de 1504 i 1508 els consellers renovaren el vot de Sant Cristòfol. L'any 1519 els consellers demanen col·locar guàrdies en els portals dels Predicadors i Valldaura.

Una epidèmia durant el 1521 arribà a Sabadell, que causà molta mortalitat, és rebuda amb molta por pels manresans. Com a mesura cautelar es prohibeix l'entrada i es condemna a dures penes els que de Sabadell vinguessin a Manresa.

Novament, el cens de la ciutat va restar molt afectat per la pesta de 1532. Malgrat tot, en aquest segle augmentà el nombre d'habitants, que a final del segle arribava als 800 habitants.

Durant aquest segle comencen obres importants a l'Hospital. És un segle econòmicament favorable per l'Hospital a causa de les donacions i lletats.

És el segle de les setmaneres: dues dones cada setmana se solien posar a les portes de la muralla. També hi havia homes que els diumenges "*amb lo baçi*" (safata) anaven pels carrers a recollir almoines per l'Hospital. El total de setmanades i almoines estan registrades en el *Llibre de comptes d'entrades o rebudes de l'Hospital de la ciutat de Manresa, 1554-1570* (A.H.C.M)

El 1553 es renovà la coberta de l'edifici del costat de l'Hospital i s'amplien els dormitoris dels malalts.

El 1570, a més a més de reparar les reixes i altres obres d'urgència, es fa una escala nova per pujar al primer pis i una capelleta adossada a la paret del primer tram de l'escala, on es va posar un Crist confeccionat a mà del reverend Miquel Vilella, presbíter beneficiat de la Seu. El 1571 es donen diners a Mossèn Vilella perquè es procurés or per daurar el crucifix i pintar la capella.

Segle XVII

Es el segle del renaixement de la medicina manresana. L'any 1625 és el de l'obra del Dr. Bernat Mas. El 12 de desembre del 1653 la pesta entra a la ciutat. Novament l'any 1654 trobem una de les epidèmies de pesta de més virulència i malignitat, especialment durant els mesos d'agost a octubre. En el llibre de Resolucions, capítol número 1 de l'any 1653, hom afirma que es retribuirà amb més jornal al treballador que romanguí a la ciutat. El 1654 tornà l'epidèmia. Com a mesura preventiva no es deixava obrir per un cert temps la casa d'un infectat de pesta. Malgrat tot, Manresa aconsegueix 8.136 habitants.

Torres de Bages escriu una obra sobre les virulentes epidèmies de pesta de Santpedor.

Segle XVIII

Durant aquest segle Manresa aconsegueix superar els 8.136 habitants.

La ciutat, amb un excel·lent aprovisionament d'aigües, és una de les més

sanas del Principat. Prenen l'aigua del Llobregat, de les fonts de la contrada i de les cisternes.

Persisteixen greus deficiències higièniques a les cases vinculades amb l'estatus social.

Els enterraments es fan al cementiri. Són molts pocs els que es fan dins les esglésies.

Troben 14 gremis. Un d'ells és integrat pels confiters, cirurians i apotecaris.

A la ciutat es troben 7 metges i 6 cirurians. Malgrat que no hi ha Junta de Sanitat, en el partit mèdic de Manresa i comarca es troben 7 petits hospitals o dispensaris.

Durant aquest segle es fan importants canvis. El 1732 es fa la construcció de l'actual façana i la nova església, beneïda el 1795 i costejada per la família Amigant.

Durant aquest segle trobem la tasca hospitalària del cirurgià Maurici Planas i Gravalosa, cirurgià titular de Manresa i "Major" de l'Hospital. Va morir a Manresa el 24 de desembre de 1791 als 52 anys. El seu fill, Albert Planas, també cirurgià de l'Hospital, costejà el retrat del seu pare i en féu donació a l'Hospital.

Segle XIX

El segle XIX assoleix el seu màxim exponent des del punt de vista científic amb la fisiologia experimental (determinisme), que fins i tot incideix en el sistema i les condicions de vida.

Les lluites polítiques a Espanya acabaren en fets transcendents, transcorreguts durant pocs anys, com són les guerres carlines, l'intent d'una nova dinastia monàrquica, l'adveniment de

la primera República i la restauració de la monarquia borbònica. Tots aquests canvis també influïren en la sanitat de la ciutat. El segle XIX és el segle de la Revolució Industrial, però novament és el segle de les guerres i epidèmies.

L'any 1854 va ésser una de les epidèmies de còlera de més virulència que ha patit la ciutat. De 2.500 invasions, van haver-n'hi 1.529 defuncions. L'any 1865 el còlera afectà menys ciutadans: de 231 invasions van ésser 122 les defuncions, i l'any 1885 de 388 afectats es van morir 144.

L'hospital és un termòmetre de la problemàtica social i econòmica de la ciutat i dels grans canvis del país. L'Hospital s'anà acoblant a totes les noves normes sanitàries i avenços científics.

A les acaballes de segle es funden a Manresa nombroses institucions benèfico-sanitàries, com ara les Germanes de Sant Vicent de Paül, les Germanetes dels Pobres (1884), la Creu Roja (1898).

Vista de la façana de l'Hospital de Sant Andreu a començaments del segle XX. (AHCM.)

Durant aquest segle es realitzen importants reformes a l'hospital de Sant Andreu. Els pavellons són separats per a homes i dones. S'estableix una sala només per als militars i una altra per als accidents de tipus laboral. S'estableix també una sala per als malalts infecciosos.

Com a síntesi final podem entendre que bàsicament la història sanitària de Manresa passa per l'estudi de les topografies sanitàries dels sots-delegats de medicina i bàsicament per l'estudi d'obres històrico-sanitàries. D'aquestes cal destacar per la seva importància:

El receptari de Manresa (1347), escrita per l'apotecari Bernat Despujol, és important perquè és un estudi de la medicina catalana medieval i, alhora, un estudi mèdico-legal de la mort de l'Infant Jaume, Comte d'Urgell.

Un tractat sobre la pesta de 1625, el *Còdex Canyellas* del metge manresà Bernat Mas, ens informa que a Manresa durant l'any 1300 existien tres hospitals.

Els orígens de l'Hospital de Sant Andreu

Com ja hem esmentat, l'any 1300 es coneixen a Manresa tres hospitals. L'Hospital de Sant Andreu, conegut com dels estrangers, l'Hospital de Santa Llúcia o dels pobres malalts i l'Hospital de Sant Marc o dels ermitans; a més a més, hi havia dues leproseries: la de l'Hospital de Sant Marc o Santa Bàrbara i el convent de Santa Clara. Aquestes leproseries van desaparèixer a principis del segle XV.

Segons un document de 1394, Guillem Cunill va vendre a Ferrer Çabrit, cuirater, un tros de terra que tenia i posseïa "*apud planam de Corrons satis prope capella Sancti Marchi parroquias minorisae*" (A.H.C.S). Al 1412 aquesta capella fou donada a frares ermitans que establiren el monestir de Sant Pau, primer ermità, extingint-se com a Hospital de Leprosos i continuant els altres dos hospitals. A més d'aquesta capella de Sant Pau, també l'església de Santa Clara fou utilitzada com a leproseria o hospital de leprosos. Al Renaixement la lepra existia una mica per tot arreu. Quan un leprós era reconegut com tal, s'havia de sotmetre a una cerimònia fúnebre en la qual se'l declarava mort per la societat. Tancats a les leproseries no podien comunicar-se amb ningú i si sortien al carrer s'havien de donar a conèixer fent sonar unes tauletes i portant un vestit especial.

L'hospital superior es diu de Sant Andreu, en virtut de la fundació de l'il·lustre manresà Pere Salvatge, el qual, l'any 1300, va fer construir a despeses seves una capella per al servei dels malalts i per augmentar el culte a l'Apòstol Sant Andreu, a qui la va dedicar. Agraïts, els prohoms de la ciutat van oferir un lloc a l'administració de l'Hospital a Pere Salvatge, com consta al *Manual del Consell*, que és a l'Arxiu Municipal de Manresa: "*A 11 de les Kalendes de desembre (21 de novembre) de l'any 1301, convocats el prohoms en la plaça pública, segons costum, amb assistència del ciutadà Pere Salvatge...*" li concedeixen el sots-patronat del benèfic establiment i el criden al seu costat per al nomenament d'hospitalers. En aquest llibre del Consell, varen continuar els prohoms l'oferi-

ment perquè Pere Salvatge pogués intervenir en l'administració de l'Hospital tots els dies de la seva vida.

L'Hospital de Santa Llúcia era conegut com Inferior a causa del desnivell que existia amb el de Sant Andreu o Superior. Era ubicat prop de l'era de "*çes cudines*", al peu del torrent anomenat "*vivo mirabile*", al raval de la "*cuyrateria*", on un il·lustre ciutadà manresà havia establert la beneficència particular: una "*albergueria*". Aquest Hospital Inferior seria més tard el de Santa Llúcia. Va ser fundat per la família Ullastrell. L'any exacte de la seva edificació es desconeix, però ja es cita l'any 1281. Posteriorment, l'any 1321, es construeix l'església de Santa Llúcia. L'Hospital era situat als aforès de la ciutat emmurallada i al costat del camí antic de Manresa a Vic.

L'Hospital de Santa Llúcia fou destruït durant la guerra civil. Darrerament l'església gòtica de l'hospital ha estat reconstruïda, junt amb la sala on és tradició que Sant Ignasi tingué el cèlebre rapte sobrenatural per espai de vuit dies.

El 1418 s'intentà unificar els dos Hospitals, però no s'aconseguirà fins a l'any 1553 a causa de les fortes rivalitats entre els dos hospitals. Després l'edifici es convertí en un hostal de traguers i passatgers.

L'església de Sant Andreu

Els orígens de l'església de Sant Andreu són confusos. Sembla ser que el manresà Pere Salvatge ideà la construcció de la capella de Sant Andreu l'any 1300: "*...per al servei dels malalts i a l'ensens per a fomentar la pública veneració al Sant apòstol*".

Alguns historiadors han dit que la fundació de l'església o capella de Sant Andreu data de l'any 1030, però, segons esmenta Sarret i Arbós, "*hem pogut comprovar amb la firma del Pabor-dre Dalmáu, qui ho fou de la iglèsia de Manresa, des de 1286 a 1310, i és el qui va donar la llicència d'edificar la capella de Sant Andreu...*"³

De la capella, no n'ha quedat ni un petit fragment fins que al segle XVIII es construí l'actual sota el Patronat de la casa Amigant, fent els panells l'ar-

quitecte Miquel Puig. Començaren les obres de la nova església l'any 1792 i va ser beneïda l'octubre del 1795: "*es d'una nau de regular capacitat i estil senzill; la façana de la banda de la plaça és formada d'un templet amb la imatge del Sant titular i dues torres quadrades que s'aixequen al cim. Sobre la porta principal hi ha l'escut heràldic de la família Amigant*".⁴

El 1570, a més a més de reparar les reixes i altres obres d'urgència de l'Hospital, es fa una escala nova per pujar al primer pis i una capelleta adossada a la paret del primer tram de l'escala, on es va posar un Crist confeccionat de mans del reverend Miquel Vilella, presbíter beneficiat de la Seu. El 1571 es donen diners a Mossèn Vilella perquè es procures or, per daurar el crucifix i pintar la capella.

Hospitalers i Junes Administratives de l'Hospital

La figura dels Hospitalers fou transcendental per entendre el funcionament dels mateixos. Era una tasca exercida per un matrimoni que havia de residir en el mateix Hospital. S'encarregaven de les tasques domèstiques i també de tasques assistencials i serveis als malalts, que havien d'acollir al mateix hospital. A part de les assistencials, tenien totes les tasques de servei, com rentar la roba, fer el menjar i tenir cura de tot el manteniment.

Una altra de les funcions típiques dels mateixos era la de pidolar diners per les cases i carrers de la ciutat.

Com a hospitalers trobem els següents matrimonis:

Berenguer Ermengol, de la parròquia de Sagàs, i la seva muller Romia (21 de novembre del 1301-1319).

Jaume Sorribes i la seva muller Berenguera (1319-1331).

Berenguer de Camp i la seva muller Caterina (1331-1419).

Marc Sala i la seva muller Margarida (1419-?), teixidor de draps de lli (en funcions).

Pere Cubach (Ubach), curtidor, Ramon Cabrera i Pedro Torres, sabater (actuant com a hospitalers oficials a partir del 1419, a la mort de Caterina, esposa de Berenguer de Camp).

El mobiliari de l'Hospital durant els segles XIV-XV era de 15 llits i 10 llits d'hospital.

Juntes Administratives de l'Hospital

Durant els primers anys, el funcionament de l'Hospital estava sota el patronat d'una sola persona, però més tard foren agrupacions que administraven l'Hospital.

Durant quasi tot el segle XIV, l'Hospital de Sant Andreu es regeix pels hospitalers. A finals d'aquesta centúria, però, passa l'administració a la confraria de Tots Sants.

Els administradors "quaters" de la Confraria de Tots Sants es posaren sota la direcció d'un receptor anomenat Prior, el qual era el receptor i distribuïdor de les rendes; feia tractes i contractes, i era el responsable de la bona o mala administració de l'hospital.⁵

L'11 d'agost del 1418, el bisbe de la diòcesi donà permís per a la fusió dels dos hospitals de la ciutat tot al·legant l'estat ruïnós de l'hospital de Santa Llúcia.

Va ser obra dels consellers de la ciutat el fet de demanar la fusió dels dos hospitals, car els temps eren calamitosos i la pobresa d'aquells assils benèfics s'accentuava cada dia més.

Aquesta unió tingué lloc a l'any 1553 i les rendes passaren de l'Hospital de Santa Llúcia al de Sant Andreu, que va quedar com hospital únic.

A l'unir-se amb el de Santa Llúcia experimentà un ressorgiment i es mantingué uns 200 anys.

A mitjan segle XVI, l'administració de l'Hospital únicament és confiada pel consell de la ciutat a la confraria de Tots Sants.

Els administradors, en comú acord amb els consellers, elegien un receptor per dirigir l'Hospital. Aquest era conegut com Prior. Pagava les despeses de manutenció dels malalts i venia al públic les robes i altres utensilis que deixaven els que morien dins l'Hospital. Era curiós el costum que s'observava en els mercats públics, ja que mentre se subhastaven els objectes dels difunts es tenia un ciri encès i, un cop realitzada la subhasta, s'apagava. Els

priors tenien potestat per fer tractes i contractes, establien les propietats, tenien cura de les obres i les reparacions i pagaven els mestres d'obra.

Els estralls ocasionats per les lluites polítiques del segle XVII varen portar la pobresa i misèria a Manresa, per la qual cosa es transformà la vida interior de l'Hospital de Sant Andreu.

El 9 de novembre del 1611, el llibre d'acords municipals indica que "los Administradores del Hospital dan cuenta al consejo que para el servicio de los pobres enfermos faltaban las cosas siguientes: doce sillas, una para cada habitación que hubiese enfermos, para que el enfermo pudiese sentarse cuando hiciesen su camas y pudiese sentarse el medico y así como para poder servir la mesa en las horas de comida, utilizando una tabla de madera, huntando dos sillas; Media docena de capotes de marinero para abrigo del enfermo al levantarse de la cama para estar sentado, comer o cenar; media docena de zapatillas, aunque fuesen usadas, para que así en invierno pudiesen calzarse; media docena, al menos, de ladrillos de sal para que los enfermos pudiesen calentar sus pies, estando en la cama. Que el médico este obligado dos veces diarias a visitar los enfermos que así lo necesitasen."⁶

Per tant, els administradors no podien fer innovacions ni efectuar despeses sense comunicar-ho al consell de la ciutat.

La primera Junta de l'Hospital, integrada per dos regidors de la ciutat, 1 canonge, 1 beneficiat de la Seu, 1 noble, 1 artista i 1 menestral, es constitueix el 1730 després d'extingir-se la confraria de Tots Sants, ja que aquesta es trobada faltada de recursos.

Entrat el segle XIX, es renovà la pobresa de l'Hospital a conseqüència de la guerra del Francès i de les guerres civils. Aquesta situació durà fins al 17 de febrer del 1844, abans de l'arribada de les germanes Paüles.

El seu caràcter d'institució benèfica ha estat regit per una Junta Administrativa, presidida per l'alcalde i formada, a més per l'Arxiprest, per dos regidors municipals i cinc vocals. El secretari era el prior-administrador de l'Hospital.

En el decurs de la primera meitat de segle han estat priors de l'Hospital els

mossens Tomàs Aduart i Bover (mort el 1907), havent exercit el càrrec durant trenta-dos anys, Ricard Tañà i Flotats i Manuel Alabern i Serrat (que ho fou des de 1914). Durant el període excepcional 1936-1938, l'Ajuntament nomenà administradors de l'Hospital els ciutadans Àngel Planell (destituït, al cap de pocs dies, en saber-se que tenia amagat a casa seva, el rector de la Seu, protegint-lo de les agressions populars), Melcior Moncunill i Josep Torra i Pujol.

Notes

1. *Bulletí del Centre Excursionista de la Comarca del Bages*, núm. 38
2. "Crítica i anàlisi de la Topografia mèdica de Manresa del metge Pere Pallas i Valls". *El Pla de Bages*, núm. 1.929 (3-X-1910).
3. Sarret i Arbos, Joaquim: *Història Religiosa de Manresa*. Imprenta de Sant Josep, 1924, p. 238
4. *Ibidem*, p. 236
5. *Ibidem*
6. AHCM: Acords Municipals (9-VI-1911).

Armand Rotllan

Metge